

**ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
У ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ ЗАКАРПАТТЯ 20–30-х рр. ХХ ст.**

УДК 37.035:39(=161.2):821(477.83/.86).09(092)
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.304978>

Тетяна Пантюк, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Олег Кекош, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРЧОСТІ
ПИСЬМЕННИКІВ ЗАКАРПАТТЯ 20–30-х рр. ХХ ст.**

У статті обґрунтовується проблема реалізації завдань національного виховання, пошук виховного ідеалу, завдяки чому повинно відбуватися становлення дитини на гуманістичних та національних цінностях. Проблема становлення і розвитку особистості посідає чільне місце у народознавстві, літературознавстві та педагогічній науці. Вагомим доробком у цьому сенсі є творча спадщина українських письменників Закарпаття 20–30-х рр. ХХ ст. (В. Гренджа-Донський, Ф. Потушняк, Ю. Станинець та ін.)

Ключові слова: дитина; українська етнопедагогіка; виховання; формування особистості; фольклор; родинно-побутова культура; письменники Закарпаття; Василь Гренджи-Донський; Федор Потушняк; Юрій Станинець.

Літ. 13.

Tetiana Pantiuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Oleh Kekosh, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Social Pedagogy and Correctional Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

**ETHNO-EDUCATIONAL PRINCIPLES OF PERSONALITY FORMATION IN THE
CREATIVITY OF TRANS-CARPATHIAN WRITERS
of the 20s-30s of the 20th century**

The article justifies the problem of implementing the tasks of national education, the search for an educational ideal, thanks to which the formation of a citizen of the country should take place on the basis of humanistic and national values, in a close connection of education with the national soil and national sources, in an organic combination of education with national history and positive features of the Ukrainian mentality and national – household culture are also determined by the complex and dramatic social circumstances that Ukraine is experiencing.

The problem of personality formation and development occupies a prominent place in ethnology, literary studies, and pedagogical science. In this sense, the creative work of Ukrainian writers of Transcarpathia in the 20s and 30s of the 20th century is a significant achievement (Vasyl Grendzhy-Donskiy, Fedor Potushnyak and Yuriy Stanynets, etc.).

Transcarpathian writers of the 20s–30s of the 20th century address questions of the meaning of human life; explore the character and mentality of their heroes, outline their national identity; determine ways to overcome social and personal problems. The people consider the most important problems of education to involve children in the system of values of goodness, honour, humanity, and love. The embodiment of the ideas of folk pedagogy in the works of writers makes it possible to expand the possibilities of popularizing this knowledge and experience, to convey ethno-pedagogical knowledge to a wide audience.

Today, the works of Ukrainian writers and poets, which are based on folk-pedagogical principles, reflect the age-old experience of the people in raising children, their concern for the younger generation and the construction of such an educational model, where the child would feel protected and happy, need to be rethought.

Keywords: child; Ukrainian ethnopedagogy; education; personality formation; folklore; family culture; writers of Transcarpathia; V. Grendzhy-Donskiy; F. Potushnyak; Yu. Stanynets.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Дослідження проблеми розвитку етнопедагогіки в Україні в умовах сьогодення детермінується віковим прагненням української нації до самостійності, автентичності, самобутності, оригіналь-

ності. Тенденції до посилення національного виховання, пошук виховного ідеалу, завдяки чому повинно відбуватися становлення громадянина країни на гуманістичних та національних цінностях, у тісному зв'язку освіти з національним ґрунтом і народними джерелами, в органічному поєднанні виховання з національною історією, позитивними

рисами української ментальності та народно-побутової культури визначаються також складними і драматичними суспільними обставинами, які переживає Україна.

Важливою складовою цілісного процесу виховання, його засадничим підґрунтям є етнопедагогічні знання. Народна педагогіка – це досвід народнопедагогічного виховання, комплекс емпіричних знань, умінь і навичок щодо мети, завдань, змісту виховання, навчання, освіти та розвитку людини засобом народної мудрості та народних засобів (етнографії, традицій, свят, обрядів, сімейно-побутової культури) [1; 9; 10; 11; 12].

У народній педагогіці як самобутньому вияві життя народу проявляється його духовність та ціннісні орієнтири. Народ є наймудрішим учителем, і цей учитель вивчає людину, формує виховну мудрість, утверджує мораль і духовність, творить, зберігає, удосконалює народні та загальнолюдські цінності.

Проблема становлення і розвитку особистості посідає чільне місце у народознавстві, літературознавстві та педагогічній науці. Вагомим доробком у цьому сенсі є творчий доробок українських письменників Закарпаття 20–30-х рр. ХХ ст. (Василь Гренджа-Донський, Федор Потушняк, Юрій Станинець та ін.) [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. В основі засадничої тематики їхніх прозових творів перебуває особистість у її психологічному, соціальному, психоемоційному, духовному, сенсі. Письменники Закарпаття 20–30-х рр. ХХ ст. звертаються до питань сенсу людського життя; досліджують характер і ментальність своїх героїв, окреслюють їхню національну самобутність; визначають шляхи подолання суспільних і особистісних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії розвитку педагогічної науки були різні періоди, неодноразово відбувалися звернення до етнопедагогічної мудрості у вихованні дітей. Зокрема, у творчій спадщині української національної думки цінним є спадок доробок П. Беринди, Й. Борещького, З. Копистенського, С. Зизанія, І. Гізеля, І. Галятовського, К. Острозького, С. Яворського, Ф. Прокіповича, О. Духновича, К. Ушинського. Вони будували свої погляди на традиційних цінностях народу, зважали на його мудрість і досвід у справі виховання, доводили необхідність урахування пласту народної мудрості у вихованні дітей.

Українські науковці – О. Воропай, М. Стельмахович, Є. Сявавко та ін. [1; 9; 10; 11], також акцентують увагу на необхідності організації виховної роботи в системі освіти на основі засвоєння національних духовних цінностей, традицій, бережливого ставлення до них. Учені вказують, що виховання дитини без урахування досвіду народної педагогіки не може мати успіху [1; 9; 10; 11].

У літературному доробку закарпатських письменників народнопедагогічні знання та досвід також займають чільне місце і визначають пріоритетну тематичну лінію їхніх творів. Серед значимих постатей літературного Закарпаття 20–30-х рр. ХХ ст. необхідно, передовсім, назвати В. Гренджу-Донського, Ф. Потушняка, Ю. Станинця [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Метою статті є обґрунтування змісту й особливостей етнопедагогічних засад формування особистості у творчості письменників Закарпаття 20–30-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головне завдання народної педагогіки протягом усього часу існування етносу – навчити відчувати і розуміти сутність людського життя на ґрунті добра, справедливості, честі, шляхетності, любові, співчуття, прощення. Етнопедагогічна традиція українців прагне до забезпечення єдності між загальнолюдським і національним становленням дитини; її моральним та духовним вихованням; формуванням любові до рідного краю і прилученням особистості до рідної мови, традицій, обрядів.

Народне виховання протягом віків спрямовується на те, щоб людина не тільки розуміла красу і гуманізм людських взаємин, а й активно вносила це у навколишній світ, побут, працю, вміла розрізняти добро і зло в сім'ї і суспільстві. За визначенням Д. Чижевського, нашому народові генетично притаманні “емоціоналізм”, “чутливість на ліризм, які виявляються в естетизмі народного життя українців, їх обрядовості” [13, 19]. Українська обрядовість сюжетно-образним характером, емоційно-психологічним ладом впливає на чуттєво-емоційну сферу особистості, її моральні судження, життєву культуру.

Яскравими народними образами, автентичністю виховної традиції, щирим співчуттям автора до важкої долі своїх героїв пронизані твори українських літераторів Закарпаття (20–30-ті рр. ХХ ст.). Цінності людського життя і складні суспільні та особистісні обставини стають канвою для автобіографічної повісті В. Гренджі-Донського “Ільбо Липей – карпатський розбійник” [2]. Складні споконвічні проблеми та суперечності моралі і права, конфлікту поколінь, сімейних стосунків, злочину і кари у цьому творі мають за мету формувати у читача виваженість, розсудливість, життєву мудрість. Автор звертається і до дітей, і до дорослих з тим, щоб створити умови для легшого, кращого, справедливішого життя народу, зокрема найуразливішої його частини – дітей. За пріоритет В. Гренджі-Донський визначає цінності свободи, справедливості, гідності особистості. Засадничим підґрунтям твору є сенс людського буття.

Дитячі оповідання В. Гренджі-Донського відзначаються філософським змістом, не містять пря-

мого моралізаторства, проте спонукають дитину замислитися над щоденним життям, його подіями, місцем людини у всесвіті [3].

Письменник прагне також плекати релігійні почуття дитини, звертається до символіки народного життя, де Бог завжди перебуває на вершині людських цінностей. Зокрема, в оповіданні “Оси” описується зустріч хлопчика зі змією, яка його не вкусила, лише налякала. На що бабуся, яка побачила це, дає просте традиційне пояснення: “змія нічого не зробить”, бо “дитина до сьоми років – ангелик” [3]. Такі народні знання були звичною традицією і завжди вселяли надію на Божу справедливість.

Вияв глибини сутності і змісту етнопедагогічної традиції українців простежується у системі звичаїв та обрядових дій. Вони супроводжують людину усе її життя і допомагають долати життєві труднощі і перешкоди. Спільні обряди, виважені традиції, багата родинно-побутова культура допомагала українцям долати складні життєві виклики, зберігати етнос та будувати народ і націю.

У літературній творчості Закарпаття 20–30-х рр. ХХ ст. спостерігається тенденція системного звернення до фольклорних традицій та народного епосу. Її сутність й етнопедагогічний характер Ф. Потушняк визначив так: “художня література Закарпаття мала виразно етнографічний характер”, адже її представники “завжди зверталися до соціальних проблем села” та “свої ідейні й мистецькі засоби черпали з фольклору”. “Високої мети” вони перед собою не ставили, але “картини життя... передавали вкрай реалістично, писали правду” [4]. Принагідно зазначимо, що попри простоту, іноді примітивність народнопедагогічних знань і традицій, вони мають глибоке сенсове коріння і смисл, який відображає вічні цінності любові, добра, справедливості, мудрості, честі. Етнопедагогічне знання українців успішно виконує освітню, виховну, розвивальну, дидактичну, соціалізуючу функції протягом усього часу існування народу.

Народна педагогіка вчить дитину уміння любити людей і все живе навколо себе, дає досвід тактовної комунікації, привчає дітей бути шанобливими до старших, ввічливими під час розмови, визначає важливість ставлення людини до всього, що її оточує. Народні поради виражаються у коротких фольклорних жанрах, таких як прислів'я, приказки, примовки, загадки, наприклад: “Що маєш казати, то наперед обміркуй”, “Слово не горобець – вилетить – не ввіймаєш”, “Дав слово – виконуй його”, “Слухай тисячу разів, а говори один раз”, “Сім раз відмір, один – відріж”, “На дерево дивись як родить, а на чоловіка – як робить”, “Що посієш – те і пожнеш” тощо.

Найважливішими проблемами виховання народ вважає прилучення дітей до системи цінностей добра, честі, людяності, любові. Цими ідеями про-

низана творчість Ф. Потушняка [5]. Його драматичні новели “Верба”, “Невдаха”, “Голод” та низка дитячих оповідань відображають складне, бідне, драматичне, часом трагічне життя закарпатців. Письменник співчуває своїм героям, змальовує їхні долі для того, щоб дорослі не повторювали своїх помилок у вихованні дитини, давали їй можливість жити повноцінним дитячим життям, хоча обставини часу часто не сприяли такій можливості.

Подібно до П. Потушняка болем соціальної несправедливості пронизана творчість для дітей Ю. Станинця. Серед найвідоміших його творів є оповідання “Дарунок Миколая” [6]. Його головний герой – Петрик – завжди “сумнений”, бо не має “ні доброго плащика, блюзка латана, і черевики діряві, і з штанів коліна вилазять...”, “...ні книжечки... немає”, “в хаті зимно, а дрова дорогі”.

Дитячі переживання і страждання посилюються ще й через те, що інші діти, які “дуже злі і не вчаться”, “злодійкувати і великі розбишаки”, “менших від себе б'ють” отримують подарунки від святого Микола, а Петрик – “такий чемний все в школі й удома” – ні. Така несправедливість сіє в душі дитини розпач, сум, образу, глибоку психічну травму. Ця проблема залишається актуальною і вимагає розуміння з боку дорослих, а народнопедагогічні традиції мають значимий виховний потенціал для її вирішення.

Саме завдяки глибинному потенціалу народної педагогіки у дитини закладаються уявлення про добро і зло, честь і безчестя, красиве і потворне. Від того, які цінності, судження, смаки будуть сформовані в дитини сімейним середовищем, багато в чому залежать її подальший розвиток та можливість його вдосконалення.

Українська етнопедагогіка створила чималий спектр виховних та розвивальних засобів, які використовуються для формування дитини. Увесь їх потенціал спрямований на те, щоб успішно реалізувати мету народної педагогіки – виховати справжню людину, з притаманними їй високими моральними цінностями. Усі, без винятку, народно педагогічні засоби позитивно впливають на психічний, фізичний, моральний, духовний розвиток особистості. Засобом казки, прислів'я, приказки, легенди, заклички, примовки, народної пісні, народної гри, забавлянки тощо дитина соціалізується, формуються її почуття і воля, виховується цілісна особистість з міцним характером і щирою душею.

Висновки та перспективи наступних досліджень. Отже, використання народних традицій, звичаїв та обрядів у процесі виховання дитини є тим благодатним джерелом, що може підтримувати високий моральний і духовний рівень формування особистості.

Втілення ідей народної педагогіки у творах письменників дає можливість розширити можли-

**ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
У ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ ЗАКАРПАТТЯ 20–30-х рр. ХХ ст.**

вості популяризації цих знань та досвіду, донести етнопедагогічні знання до широкої аудиторії. Такі зразки бачимо на прикладі творів письменників Закарпаття 20–30-х рр. ХХ ст.: В. Гренджі-Донського, Ф. Потушняка, Ю. Станинця. Їхні твори пронизані турботою про дитину, любов'ю до неї, прагненням зробити світ кращим, справедливим, добрішим, досконалішим, де б дитина почувалася щасливою.

Сьогодні потребують переосмислення твори українських письменників та поетів, що ґрунтуються на народно-педагогічних засадах, відображають віковий досвід народу щодо виховання дітей, його турботи про підростаюче покоління і побудову такої виховної моделі, де б дитина почувалася захищеною і щасливою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Мюнхен: Українське видавництво, 1958. 310 с.
2. Гренджа-Донський В. Ілько Ліпей – карпатський розбійник. Львів: Видавель Іван Тиктор, 1936. 128 с.
3. Гренджа-Донський В.С. Зібрання творів: В 12-ти томах / збрала і впорядкувала Зірка Гренджа-Донська. Вашингтон: Карпатський Союз. Т. 3. Тв. для дітей і молоді. Поезії. 677 с.
4. Потушняк Ф. Закарпатська українська етнографія: значення, історіографія, завдання, проблеми та їх вирішення, елементи та їх розміщення. Ужгород: Гражда, 2010. С. 163–254.
5. Потушняк Ф. Твори: роман, оповідання, поезії / ред. Л.Г. Кореневич. Київ: Дніпро, 1980. 495 с.
6. Станинець Ю. Дарунок Миколая. Мандрівка святого Миколая: Антологія. Легенди, казки, оповідання / упоряд. З. Жук. Львів: Свічадо, 2008. С. 71–76.
7. Станинець Ю.І. Нова шапка. *Закарпатська література для дітей ХХ століття*. Ужгород, 2004. С. 114–121.
8. Станинець Ю. Червона йонатаночка: вибрані твори / передмова Н. Ребрик. Ужгород: Гражда, 2011. 640 с.
9. Стельмахович М.Г. Сім'я і родинне виховання в Україні з найдавніших часів до 19 ст. *Рідна школа*. 1992. № 3–4. С. 14–19.
10. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. Київ, 1997. 231 с.
11. Сявавко С.І. Етнодидактика, етнопедагогіка, етнопсихологія, народна педагогіка. *Українська фольклористика. Словник-довідник. Посібник для студентів*. Тернопіль, 2008. 231 с.
12. Сявавко С.І. Українська етнопедагогіка в історичному розвитку. Київ, 1971. 150 с.

13. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. 2-е вид. Мюнхен. 1983. С. 19.

REFERENCES

1. Voropai, O. (1958). *Zvychai nashoho narodu* [Customs of our people]. Miunkhen, 310 p. [in Ukrainian].
2. Grendzha-Donskyi, V. (1936). *Ilko Lipei – karpatskyi rozbiinyk* [Ilko Lipey is a Carpathian robber]. Lviv, 128 p. [in Ukrainian].
3. Grendzha-Donskyi, V.S. *Zibrannia tvoriv: V 12-ty tomakh* [Collection of works: In 12 volumes]. (Ed.). Zirka Grendzha-Donska. Vashinhton, Vol. 3. Works for children and young people. Poetry. 677 p. [in Ukrainian].
4. Potushniak, F. (2010). *Zakarpatska ukrainska etnografii: znachennia, istoriografii, zavdannia, problemy ta yikh vyryshennia, elementy ta yikh rozmishchennia* [Transcarpathian Ukrainian ethnography: meaning, historiography, tasks, problems and their solutions, elements and their placement]. Uzhhorod, pp. 163–254. [in Ukrainian].
5. Potushniak, F. (1980). *Tvory: roman, opovidannia, poezii* [Works: novels, short stories, poems]. (Ed.). L.H. Kornevych. Kyiv, 495 p. [in Ukrainian].
6. Stanynets, Yu. (2008). *Darunok Mykolaia. Mandrivka sviatoho Mykolaia: Antolohiia. Lehendy, kazky, opovidannia* [A gift from Nicholas. Journey of St. Nicholas: An Anthology. Legends, tales, stories]. (Ed.). Z. Zhuk. pp. 71–76. [in Ukrainian].
7. Stanynets, Yu.I. (2004). *Nova shapka* [New hat]. *Transcarpathian literature for children of the 20th century*. Uzhhorod, pp. 114–121. [in Ukrainian].
8. Stanynets, Yu. (2011). *Chervona yonatanochka: vybrani tvory* [Red Yonatanochka: selected works]. (Ed.). N. Rebryk. Uzhhorod, 640 p. [in Ukrainian].
9. Stelmakhovych, M.H. (1992). *Simia i rodyne vykhovannia v Ukraini z naidavnishykh chasiv do 19 st.* [Family and family education in Ukraine from ancient times to the 19th century]. *Native school*. No. 3–4. pp. 14–19. [in Ukrainian].
10. Stelmakhovych, M.H. (1997). *Ukrainska narodna pedahohika* [Ukrainian folk pedagogy]. Kyiv, 231 p. [in Ukrainian].
11. Siavavko, Ye.I. (2008). *Etnodydaktyka, etnopedahohika, etnopsykholohiia, narodna pedahohika. Ukrainska folklorystyka* [Ethnopedagogy, ethnopsychology, folk pedagogy]. *Ukrainian folkloristics. Dictionary-reference. A guide for students*. Ternopil, 231 p. [in Ukrainian].
12. Siavavko, Ye.I. (1971). *Ukrainska etnopedahohika v istorychnomu rozvytku* [Ukrainian ethnopedagogy in historical development]. Kyiv, 150 p. [in Ukrainian].
13. Chyzhevskiy, D. (1983). *Narysy z istorii filosofii na Ukraini* [Essays on the history of philosophy in Ukraine]. The 2nd edition. Miunkhen, p. 19. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.04.2024

“Секрет гарного викладання в тому, щоб розглядати інтелект дитини як родюче поле, в якому можуть бути посіяні насіння щоб вирости в теплі палаючого уяви”.

*Марія Монтессорі
італійський педагог, лікар, філософ*

